

DOI: 10.46340/eppd.2020.7.6.5

Tetyana Grabovich, PhD in Law

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6819-0486>

Vinnitsia, Ukraine

THE BREACH OF AN INTERNATIONAL LEGAL OBLIGATION OF THE STATE (THROUGH THE PRISM OF THE PRINCIPLE OF INTERTEMPORAL LAW)

Тетяна Грабович, к. ю. н.

Вінниця, Україна

ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ (КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРИНЦИПУ ІНТЕРТЕМПОРАЛЬНОГО ПРАВА)

The article examines the temporal aspect of the objective element of an internationally wrongful act, namely the application of the principle of intertemporal law. It has been substantiated that the international responsibility of a state occurs only for the breach of an international legal obligation when the State is bound by this obligation. The article examines the application of the principle of intertemporality in modern international judicial practice, in particular, in the judgements of the International Court of Justice, the European Court of Human Rights, international arbitrations. Possible restrictions are considered to the principle of intertemporal law. The application of the principle of intertemporal law to the norms of jus cogens is analyzed. The question of the consequences of the termination of the rule is studied, which the requirement of responsibility is based on in the context of intertemporal law. It has been proven that from the very beginning of its work on the problem of responsibility, the UN ILC relied on the principle of intertemporal law.

Keywords: international legal obligation, the principle of intertemporal law, internationally wrongful act of a state, the UN ILC, Articles on the responsibility of states for internationally wrongful acts.

У міжнародному праві загальноприйнято у складі міжнародно-протиправного діяння розрізняти суб'єктивний та об'єктивний елементи¹. Під суб'єктивним складовим елементом розуміють присвоєння державі поведінки, що суперечить її міжнародно-правовому зобов'язанню; під об'єктивним елементом – дію або бездіяльність, що порушує міжнародно-правове зобов'язання такої держави. Об'єктивний елемент міжнародно-протиправного діяння має матеріальний та темпоральний аспекти. Матеріальний аспект порушення викладається у статті 12 Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 р. (далі – Статті про відповідальність держав 2001 р., Статті 2001 р.), й стосується питання «що» сталося. Питання «коли» відбулося вчинення міжнародно-протиправного діяння розглядаються в статтях 13–15 Статей про відповідальність держав 2001 р. Як наголошує Дж. Кроуфорд, питання, відображені у статтях 13–15 Статей 2001 р. хоча й були відносно несуперечливими при прийнятті Комісією міжнародного права ООН (далі – КМП ООН, Комісія), виявились проблематичними при застосуванні на практиці – ситуації не сприяє ї те, що багато попередніх оскаржень у міжнародних судах та трибуналах стосуються тимчасової юрисдикції (юрисдикції *ratione temporis*)².

¹ Так, зокрема, Д. Б. Левін відзначав: «Міжнародно-правова відповідальність передбачає два елементи: об'єктивний – порушення норми міжнародного права..., і суб'єктивний – ставлення у вину цього порушення державі або іншому суб'єкту міжнародного права, тобто визнання того, що даний суб'єкт несе відповідальність за це порушення». Див.: Левін, Д. Б. (1966). *Ответственность государств в современном международном праве*. Москва: Междунар. отношения, 51.

² Crawford, J. (2013). *State Responsibility : The General Part*. Cambridge : Cambridge University Press, 240.

Темпоральний елемент порушення міжнародно-правового зобов'язання держави стосується двох взаємопов'язаних аспектів. Перший – так званого інтертемпорального права – по суті, питання щодо права, яке застосовується до відповідної держави на момент вчинення передбачуваного порушення (стаття 13 Статей). Другий аспект стосується характеру самого порушення і того, чи виникає воно негайно (миттєве порушення), чи призводить до триваючої незаконної ситуації (триваюче порушення), або ж воно складається з декількох дій, які вважаються незаконними через їх взаємозв'язок (складене порушення). Це не просто аналітичне розмежування: темпоральна характеристика порушення враховується у низці питань щодо застосування міжнародного права, і може бути ключовою при розгляді позову, включаючи тимчасову юрисдикцію міжнародного суду або трибуналу, період, коли може здійснюватися дипломатичний захист, прийнятність позову та доступні засоби правового захисту¹. У межах даного дослідження зупинимо увагу на питаннях застосування інтертемпорального принципу у сфері права міжнародно-правової відповідальності.

Проблема інтертемпорального права викликала до себе інтерес з часів роботи КМП ООН над кодифікацією права міжнародних договорів. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. (далі – Віденська конвенція 1969 р.) містить низку положень з цього питання: ст. 4 щодо відсутності зворотної сили Конвенції, ст. 28 щодо відсутності зворотної сили договорів, ст. 64 щодо суперечності між існуючим договором та новою імперативною нормою загального міжнародного права (*jus cogens*), ст. 71 щодо наслідків недійсності договору, який суперечить імперативній нормі загального міжнародного права. Питання інтертемпорального права було порушено КМП ООН знову у процесі кодифікації норм про відповідальність держав, але не викликало багато дискусій, а сам термін «інтертемпоральний» не зустрічається у тексті Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 року².

Міжнародно-правова відповідальність держави настає тільки тоді, коли порушене міжнародно-правове зобов'язання має юридичну силу для держави в момент вчинення нею міжнародно-протиправного діяння. Стаття 13 Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 р., що має назву «Міжнародно-правове зобов'язання, що знаходиться в силі для держави» закріплює: «Ніяке діяння держави не є порушенням міжнародно-правового зобов'язання, якщо держава не пов'язана із зобов'язанням під час вчинення діяння»³.

Цитоване положення відображує основний принцип, згідно якого для виникнення відповідальності держави, вчинення порушення повинно мати місце в той момент, коли держава пов'язана зобов'язанням. Це є проявом в сфері відповідальності держав загального принципу інтертемпорального права⁴. На цей принцип було посилання арбітра М. Губера у справі щодо острова Пальмас: «Правовий факт повинен розглядатися в світлі сучасного йому права, а не в світлі права, чинного в момент, коли виникає або повинен бути врегульований спір, що стосується цього факту»⁵. Питання інтертемпорального права було викладено у резолюції Інституту міжнародного права, що має назву «Інтертемпоральна проблема у міжнародному публічному праві» у 1975 році. У цій резолюції відзначалося, що «якщо не вказано інше, темпоральна сфера застосування будь-якої норми міжнародного публічного права визначається відповідно до загального принципу права, згідно якого будь-який факт, дія чи ситуація повинні оцінюватися з урахуванням норм права, які діють одночасними з ними» (стаття 1)⁶.

Принцип інтертемпоральності широко закріплений у сучасній міжнародній судовій практиці. Так, арбітраж у рішенні по справі «*Mondev International Ltd. v. United States of America*» (2002)

¹ Там само, 240-241.

² Tavernier, P. (2010). *Relevance of the Inter-temporal Law*. In *The Law of International Responsibility*. Oxford : Oxford University Press, 397-398; Crawford, J. (2013). *State Responsibility : The General Part*. Cambridge: Cambridge University Press, 242.

³ Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts (2001). *Official Records of the General Assembly. Fifty-sixth session. Supplement, 10*. UN Doc. A/56/10.

⁴ Ежегодник комиссии международного права (2001). *Проекты статей об ответственности государств за международно-противоправные деяния с комментариями к ним, II. Часть вторая*. A/CN.4/SER.A/2001/ADD.1 (PART 2), 66.

⁵ UNRIAA (1928). *Island of Palmas (The Netherlands v. United States of America), II* (Sales No. 1949.V.1), 829.

⁶ Institut De Droit International. Session of Wiesbaden (1975). *The Intertemporal Problem in Public International Law* (Eleventh Commission, Rapporteur : Mr Max Sorensen). <https://www.idi-iil.org/app/uploads/2017/06/1975_wies_01_en.pdf>.

зазначив, що основний принцип, згідно якого держава може нести міжнародну відповідальність за порушення договірних зобов'язань тільки в тому випадку, якщо таке зобов'язання було для цієї держави в силі в момент його передбачуваного порушення, закріплений як в статті 28 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, так і в Статтях КМП про відповідальність держав, та неодноразово підтверджувався міжнародними судами¹. У справі «Cameroon v. Nigeria» (2002) Міжнародний суд ООН відзначив, що його роль полягала у «з'ясуванні тогочасних намірів сторін» щодо того, чи був укладений відповідний договір².

У справі «Blečić v. Croatia» (2006) Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) відзначив правильність твердження про те, що з дати ратифікації усі діяння та упущення держави повинні відповідати Європейській конвенції з прав людини. У свою чергу дана Конвенція не встановлює ніякого конкретного зобов'язання для договірних держав щодо відшкодування за шкоду або збиток, нанесені до цієї дати... Будь-який інший підхід підірвав би як принцип неприпустимості зворотної сили в праві договорів, так і фундаментальну відмінність між порушенням і репарацією, що лежить в основі відповідальності держав. Суд визнав, що, виходячи зі своєї компетенції *ratione temporis*, він не може винести висновок по суті справи, оскільки пов'язані з ним факти, як вбачається, мали місце до набуття чинності Конвенцією для Хорватії³.

У іншій своїй справі «Šilih v. Slovenia» (2009) ЄСПЛ послався на вищезазначену статтю 13 Статей про відповідальність держав 2001 р. як таку, що представляє собою «відповідне міжнародне право і практику» в контексті розгляду юрисдикції *ratione temporis* суду⁴. ЄСПЛ регулярно відхиляв заяви про порушення прав на тій підставі, що у відповідний час Європейська конвенція про права людини не вступила в силу для держави, до якої пред'явлено претензію⁵.

Міжнародний арбітраж у справі «Railroad Development Corporation (RDC) vs. Republic of Guatemala» (2012) послався на статтю 13 в підтримку свого твердження про те, що «договір не може бути порушений до його вступу в силу...»⁶. У рішенні щодо юрисдикційних імунітетів держави «Germany v. Italy: Greece Intervening» (2012) Міжнародний Суд ООН підкреслив, що «сумісність будь-якого діяння з міжнародним правом може бути визначена тільки шляхом посилання на відповідний закон, що був чинний на момент вчинення цього діяння»⁷.

Практика держав свідчить про застосування інтертемпорального права. Як загальний принцип арбітражні угоди приписують арбітрам застосовувати норми міжнародного права, що діють в момент вчинення передбачуваного протиправного діяння⁸. Доктрина міжнародного права також виходить з того, що протиправність діяння визначається на основі зобов'язань, які є чинними в момент вчинення діяння⁹.

Інтертемпоральний принцип доцільно застосовувати до всіх міжнародно-правових зобов'язань, і стаття 13 Статей про відповідальність держав є спільною з точки зору застосування. Разом з тим вона не виключає можливості, що держава може погодитися компенсувати шкоду, нанесену в результаті поведінки, яка не була у певний момент у минулому порушенням будь-якого діючого для держави міжнародно-правового зобов'язання¹⁰. Принцип *lex specialis*, що закріплений у статті 55 Статей 2001 р. є достатнім для врегулювання будь-якої з подібних справ, коли може бути досягнуто

¹ NAFTA (2002). *ICSID Additional Facility. Mondev International Ltd. v. United States of America*. Case No. ARB(AF)/99/2. Award. 11 October 2002, para. 68.

² ICJ Rep (2002). *Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria*. Cameroon v. Nigeria; Equatorial Guinea intervening, 346.

³ ECHR (2006). *Blečić v. Croatia Judgement*, 8 March. Paras 81, 92.

⁴ ECHR (2009). *Šilih v. Slovenia (2009). Judgement*, 9 April Para, 107.

⁵ Лукашук, И. И. (2004). *Право международной ответственности*. Москва: Волтерс Клувер, 150.

⁶ ICSID (2012). *Railroad Development Corporation (RDC) vs. Republic of Guatemala*. Case No. ARB/07/23. Second Decision on Objections to Jurisdiction. 29 June 2012. Para, 116.

⁷ ICJ (2012). *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening)*. Judgment of 3 February. Para. 58.

⁸ Ежегодник комиссии международного права (2001). *Проекты статей об ответственности государств за международно-противоправные деяния с комментариями к ним, II. Часть вторая*. A/CN.4/SER.A/2001/ADD.1 (PART 2), 67.

⁹ Лукашук, И. И. (2004). *Право международной ответственности*. Москва: Волтерс Клувер, 150.

¹⁰ Ежегодник комиссии международного права (2001). *Проекты статей об ответственности государств за международно-противоправные деяния с комментариями к ним, II. Часть вторая*. A/CN.4/SER.A/2001/ADD.1 (PART 2), 67.

згоди або прийнято рішення про те, що згодом буде визнана відповідальність за поведінку, яка не була порушенням будь-якого міжнародно-правового зобов'язання в момент її вчинення¹.

Отже, принцип інтертемпорального права може мати застереження. Можливо, як вказує Дж. Кроуфорд, найбільш пряме застереження полягає в тому, що держава може погодитися на застосування права, що було прийнято пізніше до дій, що вчинялися у минулому або про те, що договір змінив зміст з плином часу. Перша ситуація, хоча і вкрай рідка, спостерігалася в арбітражному рішенні по справі Алабама. Стаття VI Вашингтонського договору 1871 року визначала застосовне право до спору. В ході переговорів, що передували договору, сторони не змогли досягти спільної позиції, і саме положення договору свідчило про неможливість для британського уряду погодитись з тим, що норми, викладені у статті VI, були чинними на час вчинення оскаржуваних дій... Проте арбітри прийняли рішення, що британський уряд погодився на це². Приклад другої ситуації можна побачити у справі *Mavrommatis Palestine Concessions*, коли Постійна палата міжнародного правосуддя дозволила надати договору зворотну силу на підставі спеціального положення, що містилося в самому договорі³.

Така ситуація знайшла відображення у ст. 28 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., яка передбачає, що «якщо інший намір не впливає з договору або не встановлений в інший спосіб, то положення договору не є обов'язковими для учасника договору щодо будь-якої дії чи факту, які мали місце до дати набрання договором чинності для визначеного учасника, або щодо будь-якої ситуації, яка перестала існувати до цієї дати»⁴.

Можливе застереження до принципу, викладеному у ст. 13 Статей стосується «прогресивного» тлумачення зобов'язань. Інтертемпоральний принцип не передбачає, що договірні положення повинні тлумачитися як «застиглі» в часі⁵. Дж. Кроуфорд з цього приводу пише, що розуміння договору не є «замороженим» у часі, зокрема, міжнародні суди та трибунали іноді вважають за доцільне відступити від намірів сторін, що існували на час укладення договору. Цей процес відомий як «прогресивне», «динамічне» або «еволюційне» тлумачення договорів⁶. Р. Бернхардт наголошує, якщо метою договору є створення більш тривалих і міцних відносин між сторонами або гарантування особистих свобод громадянам та іноземцям, то відсутність нових змін в процесі тлумачення договорів є навряд сумісним з цією метою. Багатосторонні договори про створення міжнародних організацій та конвенції з прав людини є яскравими прикладами необхідності еволюційного тлумачення договорів⁷.

До прикладу, ЄСПЛ вже декілька десятиліть розглядає ЄКПЛ як «живий інструмент», керуючись у своїх рішеннях не статичними, одного разу прийнятими нормами, а реально наявними правовідносинами, особливостями правових систем, культур, правосвідомості різних держав-членів Ради Європи. Тому можна говорити про «вирівнювання» ролі і місця у цій системі захисту прав людини норм власне Конвенції та рішень, стандартів і принципів, вироблених Судом. Еволюційний підхід до ЄКПЛ (тлумачення її положень в еволюції та у відповідності до змінних правовідносин) було викладено у рішеннях «Тайрер проти Сполученого Королівства» від 25 квітня 1978 р., «Маркс проти Бельгії» від 13 червня 1979 р. та багатьох інших: «Суд звертає увагу на те, що Конвенція є живим інструментом і... повинна тлумачитися з точки зору умов сьогодення» (в подальшому такий підхід отримав назву «методу еволюційного тлумачення Конвенції», а сама Конвенція – «живого інструмента»)⁸.

¹ Там само.

² *Alabama Arbitration* (2013). *Great Britain v. US (1872)*. In: *Crawford, J. State Responsibility: The General Part*. Cambridge : Cambridge University Press, 245.

³ PCIJ (1924). Ser. A No. 2, 34. Цит по: *Crawford, J. (2013). State Responsibility : The General Part*. Cambridge : Cambridge University Press, 246.

⁴ *Віденська конвенція про право міжнародних договорів, 1969* (Організація Об'єднаних Націй). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text> (2020, листопад, 12).

⁵ *Ежегодник комиссии международного права (2001). Проекты статей об ответственности государств за международно-противоправные деяния с комментариями к ним, II. Часть вторая*. A/CN.4/SER.A/2001/ADD.1 (PART 2), 67.

⁶ *Crawford, J. (2013). State Responsibility : The General Part*. Cambridge : Cambridge University Press, 246.

⁷ *Bernhardt, P. (1999). Evolutive treaty interpretation, especially of the European Convention on Human Rights*, 42 *GYIL*, 16-17.

⁸ *Буткевич, О. (2017). Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського Суду з прав людини (Policy Paper)*, 3 <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Propoziciji_Politiki_ECHR.pdf>.

Як зазначила КМП ООН, еволюційне тлумачення положень договорів допускається в певних випадках, однак це не має нічого спільного з принципом, згідно з яким держава може вважатися відповідальною за порушення тільки того зобов'язання, яке діяло для даної держави в момент вчинення відповідного діяння. Принцип інтертемпорального права не означає і того, що факти, які мали місце до набрання чинності будь-якого конкретного зобов'язання, не можуть братися до уваги, якщо вони є релевантними в інших відносинах. Так, наприклад, в разі зобов'язання забезпечувати право обвинувачених підлягати суду без невиправданої затримки, періоди утримання під вартою до вступу в силу відповідного зобов'язання можуть бути прийняті до уваги в якості фактів¹.

Застосування принципу інтертемпорального права слід розглянути також щодо норм *jus cogens*. Цей принцип можна застосувати до випадків появи нової імперативної норми міжнародного права². Відповідальність держави може виникати в зв'язку з найтяжчими діяннями, і режим відповідальності в таких випадках буде відповідним чином жорстким. Однак навіть поява нової імперативної норми загального міжнародного права, про що йдеться в статті 64 Віденської конвенції 1969 року, не тягне за собою будь-якого подальшого визнання відповідальності³. Відповідно до цієї конвенції, припинення договору, який суперечить новій імперативній нормі, не впливає на права та зобов'язання або юридичне становище учасників, що виникло в результаті виконання договору до його припинення, за умови, що такі права і зобов'язання або таке становище можуть надалі зберігатися тільки в тій мірі, в якій їх збереження саме по собі не суперечить новій імперативній нормі загального міжнародного права» (п. 2 в ст. 71).

Таким чином, імперативні норми міжнародного права не можуть застосовуватися ретроспективно, – за відсутності згоди держави, яка як передбачається, «порушила» таку норму в минулому, – з метою встановлення відповідальності держави⁴.

Варто зауважити, що при визначенні правопорушення можуть братися до уваги і діяння, вчинені до набрання чинності зобов'язання, якщо вони дають можливість визначити, наприклад, систематичний характер правопорушення. Однак діяння, вчинені до набрання чинності зобов'язання, не враховуються при визначенні компенсації⁵.

Окремої уваги заслуговує ще один аспект застосування інтертемпорального принципу у контексті розгляду питання про порушення міжнародно-правового зобов'язання держави – щодо наслідків припинення дії норми, на якій ґрунтується вимога про відповідальність. Норма, дія якої припинена, очевидно, не може бути використана як нова підстава для оскарження, однак відповідальність, що вже виникла, не зникає у зв'язку з подальшим припиненням відповідного зобов'язання. Таким чином, як зазначається в коментарі, інтертемпоральне право «є не лише необхідною, але і достатньою підставою для відповідальності»⁶. Зазначений принцип подібний до того, що викладений у статті 70 (1) (b) Віденської конвенції про право міжнародних договорів, який передбачає, що якщо договором не передбачено інше або якщо учасники не погодились про інше, припинення договору відповідно до його положень або відповідно до цієї Конвенції не впливає на права, зобов'язання або юридичне становище учасників, які виникли в результаті виконання договору до його припинення. Таким чином, припинення дії порушеного договору не анулює відповідальність суб'єкта за порушення договору, коли він був чинним. Це ж стосується й випадків припинення звичаєвих норм⁷. До прикладу, в арбітражному рішенні по справі «Рейнбоу Уорриор» відзначалося, що незважаючи на припинення відповідного договірної зобов'язання, відповідальність Франції за його порушення в минулому зберігається⁸. У цій справі арбітраж встановив, що Франція порушила свої зобов'язання по відношенню до Нової Зеландії, не виконавши вимоги щодо утримання під вартою двох агентів на французькому тихоокеанському острові Хао згідно з положеннями угоди між Францією та Новою Зеландією⁹.

¹ Проекты статей об ответственности государств за международно-противоправные деяния с комментариями к ним (2001). *Ежегодник комиссии международного права*, II. Часть вторая. A/CN.4/SER.A/2001/ADD.1 (PART 2), 67.

² Лукашук, И. И. (2004). *Право международной ответственности*. Москва: Волтерс Клувер, 151.

³ Проекты статей об ответственности государств за международно-противоправные деяния с комментариями к ним (2001). *Ежегодник комиссии международного права*, II. Часть вторая. A/CN.4/SER.A/2001/ADD.1 (PART 2), 67.

⁴ Crawford, J. (2013). *State Responsibility: The General Part*. Cambridge: Cambridge University Press, 250.

⁵ Лукашук, И. И. (2004). *Право международной ответственности*. Москва: Волтерс Клувер, 151.

⁶ Crawford, J. (2013). *State Responsibility: The General Part*. Cambridge: Cambridge University Press, 251

⁷ Лукашук, И. И. (2004). *Право международной ответственности*. Москва: Волтерс Клувер, 151.

⁸ Там само.

⁹ UNRIAA (1990). *Rainbow Warrior*, Vol. XX (Sales No. E/F.93.V.3), 215.

Підсумовуючи зазначимо. Статті про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 р., разом з офіційними коментарями до них, звертаються, принаймні побічно, до проблем, пов'язаних з інтертемпоральним правом. Проте КМП ООН, зважаючи на вагання юристів, не взяла на себе зобов'язання вирішувати повністю проблеми інтертемпорального права¹. Водночас із самого початку своєї роботи над проблемою відповідальності КМП ООН спиралася на принцип інтертемпорального права, згідно якого діяння (дії чи бездіяльність) держави буде розглядатися як протиправне, якщо воно порушує норму міжнародного права, що є обов'язковою для держави на момент вчинення діяння. Це твердження відображає максимуму «*tempus regit actum*» («час керує дією»), що є вже усталеним принципом міжнародного права². Отже міжнародна протиправність діяння повинна встановлюватися виходячи із міжнародно-правових зобов'язань, що є чинними для держави на час вчинення діяння. Встановлення міжнародної відповідальності держав у конкретних випадках вимагає вирішення низки питань, пов'язаних з принципом інтертемпорального права (зокрема, щодо ретроспективного застосування відповідальності, еволюційної інтерпретації міжнародних договорів, нових норм *jus cogens*, припинення первинних зобов'язань тощо) та спричиняє необхідність подальшого ґрунтовного вивчення впливу інтертемпорального права на сферу права міжнародної відповідальності.

References:

1. Levin, D. B. (1966). Levin, D. B. (1966). *Otvetstvennost gosudarstv v sovremennom mezhdunarodnom prave* [Responsibility of states in modern international law]. Moscow: Mezhdunaronie Otnoshenija. [in Russian].
2. Crawford, J. (2013). *State Responsibility: The General Part*. Cambridge: Cambridge University Press. [in English].
3. Tavernier, P. (2010). Relevance of the Inter-temporal Law. In *The Law of International Responsibility* J. Crawford, A. Pellet, S. Olleson. Oxford: Oxford University Press. [in English].
4. Official Records of the General Assembly (2001). *Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts Fifty-sixth session*. Supplement 10. UN Doc. A/56/10. [in English].
5. Ezhegodnik komissii mezhdunarodnogo prava (2001) [International Law Commission Yearbook (2001)]. *Proekty statei ob otvetstvennosti gosudarstv za mezhdunarodno-protivopravnye deianiiia s kommentariiami k nim.. Chast vtoraiia*. [Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries Thereto], II, A/CN.4/SER.A/2001/ADD.1 (PART 2)], [in Russian].
6. UNRIAA (1928). *Island of Palmas (The Netherlands v. United States of America)*, II (Sales No. 1949.V.1), 829. [in English].
7. Institut De Droit International. Session of Wiesbaden (1975). *The Intertemporal Problem in Public International Law (Eleventh Commission, Rapporteur: Mr Max Sorensen)* <https://www.idi-iil.org/app/uploads/2017/06/1975_wies_01_en.pdf>. (2020, November, 12). [in English].
8. NAFTA (2002). ICSID *Additional Facility. Mondev International Ltd. v. United States of Americanbsai yt*. Case No. ARB(AF)/99/2. Award. 11 October. [in English].
9. ICJ Rep. (2002). *Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria (Cameroon v. Nigeria; Equatorial Guinea intervening)*, 346. [in English].
10. ECHR (2006). *Blečić v. Croatia*, 59532/00, § 81, III. [in English].
11. ECHR (2009). *Šilih v. Slovenia*, 71463/01, § 107. [in English].
12. Lukashuk, I. I. (2004). *Pravo mezhdunarodnoi otvetstvennosti* [Law of international responsibility]. Moscow: Volters Kluver. [in Russian].
13. ICSID (2012). *Railroad Development Corporation (RDC) vs. Republic of Guatemala*. Case ARB/07/23. Second Decision on Objections to Jurisdiction, 29 June. [in English].
14. ICJ (2012). *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening)*. Judgment of 3 February. [in English].
15. Alabama Arbitration (1872). *Great Britain v. US*. [in English].
16. *Videnska konventsiiia pro pravo mizhnarodnykh dohovoriv* [Vienna Convention on the Law of Treaties] (1969) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text>. [in Ukrainian].
17. Bernhardt, P. (1999). Evolutive treaty interpretation, especially of the European Convention on Human Rights' *German Yearbook of International Law*, 42. [in English].
18. Butkevych, O. (2017). *Zastosuvannia praktyky ta vykonannia Ukrainoiu rishen Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny* [Application of practice and implementation of decisions of the European Court of Human Rights in Ukraine]. *Policy Paper* <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Propozicii_Politiki_ECHR.pdf>. (2020, November, 12). [in Ukrainian].
19. UNRIAA (1990). *Rainbow Warrior (Sales No. E/F.93.V.3)*, XX, 215. [in English].

¹ Tavernier, P. (2010). Relevance of the Inter-temporal Law. In *The Law of International Responsibility*./ J. Crawford, A. Pellet, S. Olleson. Oxford : Oxford University Press, 401.

² Див.: Crawford, J. (2013). *State Responsibility : The General Part*. Cambridge : Cambridge University Press, 241.